

Jazykový obraz sveta – fenomén videnia a zraku a ich axiologický rozmer

Agáta Karčová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied, Bratislava
agatak@korpus.juls.savba.sk

1. Jazykový obraz sveta

1.1 Pôvod pojmu, jeho definícia a vymedzenie

Pojem jazykový obraz sveta má dlhú históriu a zložitý pôvod. Zvyčajne sa zrod tohto pojmu spája s menami amerických etnolingvistov E. Sapira a B. L. Whorfa a ich známej hypotézy jazykového relativizmu. Súvisí tiež s názormi nemeckého lingvistu Wilhelma von Humboldta, používajúceho termín *Weltansicht* – videnie sveta. Môžeme však usudzovať, že jeho pôvod siaha ešte hlbšie do minulosti – do čias francúzskeho a talianskeho osvietenstva, ba až do staroveku. Americký autor P. Bock sa domnieva, že svoje korene má v Aristotelovom diele *RÉTORIKA* (časť *Poetika*, kniha II, kapitoly 21 a 22), v ktorom sa hovorí o *toposoch* (*loci communes*), t. j. všeobecne prijatých a známych úsudkoch a názoroch, ktoré definujú, čo je a čo nie je možné, stanovujú spoločné oporné body v procese usudzovania a presvedčania, tvoria základy logických sylogizmov a pomáhajú rečníkom pri získavaní povedomia a pri argumentácii a presvedčaní poslucháčov.

Termín jazykový obraz sveta prvýkrát definovali J. Bartmiński a R. Tokarski, ktorí v roku 1986 publikovali štúdiu *Językowy obraz świata a spójność tekstu*. *Jazykový obraz sveta* (ďalej JOS) definovali ako istý súbor náhľadov na svet viac či menej zakódovaných v jazyku, ukrytých vo významoch výrazov alebo prostredníctvom nich implikovaných, ktorý vypovedá o spôsoboch jestvo-

vania objektov sveta v metajazyku. Onedlho sa termín JOS rozšíril a udomácnil v celej poľskej bádateľskej obci, ale aj v iných krajinách a nadobudol ďalšie významy a odtienky (porov. Bartmiński, 2009, s. 11 – 17).

V kľúčových prácach amerických lingvistov – v americkej kognitívistickej škole a v dielach jej hlavných predstaviteľov, ktorými sú G. Lakoff, E. Sapir a B. L. Whorf – však pojem JOS nenájdeme. Jeho približným ekvivalentom je spojenie *konceptualizácia sveta obsiahnutá v jazyku*, v podobnom zmysle slova sa v ruskej lingvistike zažil pojem *naivný obraz sveta* (porov. Vaňková, 2007, s. 45 – 51). Každý z týchto termínov vyzdvihuje niektorú zo stránok toho istého javu. Pri osvojovaní si skutočnosti dochádza spontánne k triedeniu javov (konceptualizácia), vytvára sa jednotný systém predstáv o svete (JOS), pričom tento obraz je nevedecký (naivný). Jazykový obraz sveta podľa J. Bartmińského, podobne ako u J. D. Apresjana, je všeobecná interpretácia predmetnej skutočnosti z uhla pohľadu bežného používateľa jazyka. Vyjadruje jeho mentalitu, zodpovedá jeho pohľadu a jeho potrebám. Je antropocentrický a etnocentrický.

Vízia alebo videnie sveta (z angl. *view of the world*) implikuje pozorovanie a pozorujúci predmet. Terminus technicus *das sprachliche Weltbild* pomenúva výsledok niečieho videnia sveta, ale nezahŕňa podmet; ťažisko je v tomto prípade presunuté na predmet, ktorým je to, čo je uložené v samotnom jazyku. Súvisiaci pojem *konotácia* zahŕňa širší okruh vzťahov ako jeho synonymum *intencia*, ktorý sa bežne chápe ako úmysel, zámer (v opozícii k pojmom denotácia a extenzia).

Pojem JOS tým, že sa uplatňuje vo viacerých vedných odboroch, sa časom znejasnil a zotrel sa jeho prvotný význam. Lingvista J. Bartmiński sa preto v diele JEZYKOWE PODSTAWY OBRAZU ŚWIATA vrátil k otázke povahy tohto pojmu na rovine teoretickej i metodologickej. Zistil, že zhoda v chápaní JOS medzi vedcami je len v tom, že

zahŕňa súbor úsudkov o svete, t. j. výsledky konceptualizácie sveta zachytené, zaznamenané, uchované v slovnej zásobe jazyka, v jeho frazeológii a gramatike. J. Bartmiński definuje obsah tohto pojmu širšie, a to ako v jazyku uloženú interpretáciu skutočnosti, ktorú možno chápať ako súhrn súdov o svete. Môžu to byť súdy ustálené v samom jazyku, v jeho gramatických formách, v slovnej zásobe, vo fixovaných textoch (napríklad v prísloviach) alebo jazykovými formami a textami len implikované, čiže presupované súdy zachytené na úrovni spoločného vedomia, presvedčenia, mýtov a rituálov (porov. Bartmiński 1990, s. 11 – 15).

1.2 Rekonštrukcia jazykového obrazu sveta

Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že JOS je v jazyku uložená a rozličným spôsobom zverbalizovaná interpretácia skutočnosti, ktorá sa dá obsiahnuť formou zhromaždenia súboru súdov alebo výrokov o svete. Na rekonštrukciu sveta je základným zdrojom gramatika daného jazyka – kategórie osoby, čísla, rodu, času, spôsobu, pádu, ktoré sa zároveň dajú pomerne ľahko odhaľovať a porovnávať v interkultúrnej škále mechanizmami konceptualizácie skutočnosti hovoriacimi. Významným prostriedkom na poznávanie obrazu sveta je slovná zásoba, v ktorej sa odrážajú klasifikácie spoločných skúseností, zahŕňajúc inventár pojmov relevantných z existenciálneho, spoločenského a kultúrneho hľadiska. Rovnako dôležitým zdrojom sú frazeologizmy. Prínosné pre výskum je tiež poznanie mechanizmov, ktoré sa uplatňujú pri tvorení nových pomenovaní, pochopenie ich onomaziologického základu (vnútorná forma) a vnútorných vzťahov slov: derivácie, synonymie, opozície.

1.3 Hodnoty ukotvené v jazyku

V zhode s dôkladne prepracovanou teóriou hodnôt v jazyku v diele J. Dolníka (2010) môžeme tvrdiť, že

orientačná kompetencia, vďaka ktorej sa človek orientuje vo svete, dokáže identifikovať javy a prisudzovať im význam, sa skladá z identifikačnej a axiologickej čiastkovej kompetencie. Skutočnosť, že istú entitu vnímajú používatelia jazyka ako hodnotu, môžu vyjadrovať stereotypné výroky, a to rôzne formy frazeologizmov, ale aj ustálených slovných spojení a typizovaných výrokov. Z vybraných stereotypných výrokov v slovenčine môžeme čiastočne rekonštruovať nielen jazykový obraz sveta nositeľov slovenčiny, ale aj určovať, akú hodnotu pripisujú verbalizovaným a prirovnávaným entitám.

Entita sa v súvislosti s axiologickým aspektom vníma z dvoch stránok. „Jedným prejavom je, keď sa entita vníma hodnotiaco, čiže sa apercipuje na základe istého parametra ako pozitívna alebo negatívna hodnotovosť. Pri druhom prejave sa na entitu nazerá ako na istú hodnotu, t. j. uchopuje sa ako – vyjadrené slovami filozofa E. Husserla (1950, s. 316) – „intencionálny korelát hodnotiaceho aktu““ (citované podľa: Dolník 2010, s. 48). Evalvačné hľadisko implikuje otázku, ako entita zodpovedá aktuálnym potrebám človeka, v jeho pozadí je teda stav „má byť“. Nazeranie na entitu ako na hodnotu predstavuje to, akú rolu pripisuje jedinec alebo kolektív samotnej entite s ohľadom na jej zmysel vo svojom živote.

V diskusii jazykovedcov na tému hodnoty v jazyku a pri návrhoch metód axiologických výskumov sa profilujú dve základné stanoviská – reziduálne a holistické. Podľa prvého prístupu hodnoty vstupujú do jazyka a dajú sa vyčleniť zo súboru jazykových faktov. Podľa holistického stanoviska sa hodnoty vzťahujú na celý jazyk. Etnolingvistka J. Puzynina zdôrazňuje, že hodnoty stoja mimo jazyka, ale sú vyjadrené na úrovni jazykového kódu, v písanom texte alebo v živej reči, pričom najmenej sú hodnotenia vyjadrené v kóde, v ktorom sú skonvencionalizované a iba prísne jazykové; vo väčšej

miere sa vyskytujú v konkrétnych textoch, kde sa im napomáha kontextom a situáciou (porov. Bartmiński 2009, s. 131 – 132).

Axiologické vnímanie a posudzovanie entít je teda zákonite zakódované v jazyku, a to predovšetkým v istom type stereotypných výrokov, čo pregnantne vyjadril J. Dolník (2010, s. 50 – 51) slovami: „Jestvujú stereotypné jazykové štruktúry, ktoré sa vzťahujú na situácie, v ktorých sa isté entity prejavujú ako hodnoty. Hodnoty v týchto situáciách majú rolu posudzovacieho kritéria činnosti a správania, ktoré sú zahrnuté do daných situácií. Hodnota axiologicky interpretovanej entity funguje ako meradlo posudzovania činností, resp. správania, s ktorými sa usúvzťažňuje nosič hodnoty. To značí, že keď sa istá entita preferuje, lebo je objektom želania, ako axiologicky interpretovaná entita nadobúda rolu posudzovacej bázy vo vzťahu k danej činnosti, resp. správaniu.“

2. Oko a videnie a ich axiologický rozmer

Predmetom nášho záujmu je skúmanie zraku a videnia ako hodnoty. Nazeranie na entitu očí z evalvačného hľadiska budeme aplikovať pri analýze stereotypného spojenia „*dobré oko*“, ktoré v základných i prenesených významoch implikuje kvality zodpovedajúce konceptu dobrých očí u používateľov slovenčiny. Oči ako nástroj zrakového vnímania prezentované ako hodnota budeme skúmať v textoch obsahujúcich frazeologickú jednotku „*chrániť si ako oko v hlave*“. Práve cez dané ustálené prirovnanie môžeme v mnohých aspektoch pochopiť hodnotu pripisovanú zraku, zároveň tiež skúmať, aké iné hodnoty sú porovnateľné s najdôležitejším ľudským zmyslom.

2.1 Lexikografická definícia a opis jazyka

Podľa poľského kognitivistu J. Bartmińskiego (2009, s. 35 – 36) sa slovníková definícia pojmov snaží o ob-

jektivitu, ale nie je zvyčajne dostačujúca, lebo odsúva pragmatickú stránku, t. j. skutočnosť, čo znamená daný pojem pre človeka. Doklady výskytu daného pojmu v lexikografických dielach sú zväčša z odbornej literatúry; pri prenesených významoch sa uvádzajú asociáciou spojené heslá do jedného.

Obsah definície slova má mať porovnávací charakter (nielen sémantický) a má podať o pojme informáciu zhodnú s tým, ako ho chápu ľudia daného spoločenstva. V opozícii k štrukturalistickému prístupu, ktorý sa sústreďuje na to, čo označujú a znamenajú slová, sa ako výstižnejší spôsob javí ten, keď sa skúma, ako používatelia jazyka rozumejú daným slovám a na čo ich vzťahujú (kognitivistický prístup).

Slová jazyka neodrážajú veci „fotograficky“, ale „portrétnujú“ ich mentálne. Ich definovanie si vyžaduje rovnocenný opis perceptívny, funkčný a relačný. V jazyku je charakteristika vecí zachytená niekedy ako predstava, projekcia, kreácia, je zároveň interpretáciou, čiže zohľadňuje rovnováhu medzi epistemologickým objektivizmom (svet existuje reálne a je poznateľný) a subjektivismom (svet je percipovaný človekom špecifickým spôsobom).

Množstvo spôsobov nazerania ustálených v jazyku je meradlom bohatstva kultúry. Bežné vyjadrovacie jednotky majú antropocentrický štýl, ktorý je založený na mnohostrannom a podmetovom videní sveta cez prizmu tzv. „jednoduchého človeka“, ktorého predispozície a existenciálne potreby sú mierou vecí. Na ilustráciu stačí uviesť, že v poľštine je 90 % somatickej lexiky motivovanej funkciou niektorej časti tela, 10 % motivácie je z topografie a anatómie.

Vedecký štýl zväzuje videnie podľa vybraných aspektov predmetnosti, racionalizuje a odkonkrétňuje, eliminuje emócie a subjektívne hodnotenie. Antropologicko-jazyková kategória uhla pohľadu vyžaduje dôkladnejšiu charakteristiku a typológiu.

Vyčerpávajúca definícia lexém by mala obsahovať informácie o tvorbe, funkcii, štruktúre a činnosti tvorcu predmetu. To sa dá vyjadriť definičnou parafrázou: *Predstavujúc si predmety tohto druhu, ľudia by povedali / mohli povedať o nich toto: ...*

2.2 Lexikografické zachytenie slova oko

V tejto podkapitole sa budeme zaoberať spracovaním lexémy *oko* v relevantných slovenských slovníkoch. Sústredíme sa na porovnanie zachytenia heslového slova *oko* v SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA (red. Š. Peciar, 1959 – 1968) a KRÁTKOM SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA (4. vydanie, red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj, 2003). Na porovnanie, žiaľ, nemôžeme použiť výkladové slovníky približne rovnakého rozsahu, nakoľko celý SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (red. K. Buzássyová – A. Jarošová, 2006 a nasl.) sa priebežne koncipuje a nateraz sú vydané prvé 2 zväzky tohto slovníkového diela (písmená A – G, H – L).

Z porovnania spracovania hesla *oko* vyplýva, že zatiaľ čo SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (ďalej SSJ) rozlišuje pri heslovom slove až 6 významov, KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (ďalej KSSJ) ich redukuje na 2. Definícia lexémy v základnom význame je veľmi podobná: *orgán zraku uložený v hlave živých tvorov* (SSJ); *guľovitý orgán zraku uložený v hlave* (KSSJ). SSJ rozlišuje ďalšie prenesené významy ako samostatné, pričom všetky prenesené významy majú odlišné skloňovanie v pluráli (*oká, ôk*): *niečo podobné oku; slučka z nejakej tkaniny; slučka na chytanie zveri; okrúhly otvor na rozličných predmetoch*. V KSSJ sú všetky tieto odvodené významy zhrnuté do jednej parafrázy ako to, čo je *tvarom ap. podobné oku*, pričom ako príklad sa uvádza *oko na polievke*, ale aj metaforicky odvodené združené pomenovania *morské oko, volské oko* a *kurie oko*, takisto je tu zahrnutý význam *slučka na chytanie zveri* a *slučka*

na tkanine. *Oko* z oblasti kartárstva vo význame *druh hazardnej hry* sa vyskytuje iba v SSJ. V oboch slovníkoch je k základovému slovu prihniedzované augmentatívum *očisko*, v KSSJ aj adjektívum *očný*, v SSJ v zhode s jeho špecifickou koncepciou je toto adjektívum spracované ako samostatné heslové slovo.

Slovo *oko* figuruje ako súčasť veľkého množstva somatických frazém, čo sa prirodzene muselo odraziť v každom z výkladových slovníkov. Lexéma *oko* patrí k najnáročnejším heslám z hľadiska slovníkového spracovania (podľa vyjadrenia spoluautorky SSJ M. Pišárčikovej na konferencii Slovník a používatelia jazyka uskutočnenej v r. 2012 hlavný redaktor Štefan Peciar sám niekoľkokrát dané heslo prepracúval a dopĺňal). Po dôkladnej selekcii sú pri hesle *oko* v SSJ zachytené desiatky frazém so syntagmatickou slovesnou aj mennou stavbou, mnohé ustálené prirovnania a typické adjektívne kolokácie. Tie sú uvedené rôznym spôsobom – priame významy enumeratívne: *čierne, belasé, modré, sivé, šedé, hnedé oči*; prenesené s vysvetľujúcou časťou: *udrieť niekomu do očí – upútať pozornosť niekoho*; alebo s opisom okolností: *zatlačiť niekomu oči – pri smrti*. Niektoré spojenia sú doplnené citovaním z diel slovenskej umeleckej literatúry spolu s explikáciou: *expr. Jankovi div oči nevypadnú (Ráz.-Mart.) nevie sa vynadívať*.

V KSSJ je výklad lexémy *oko* rozsahovo omnoho stručnejší, somatické frazémy aj tu tvoria podstatnú časť celého výkladu, pričom sa pozornosť venuje explanácii frazeologických výrazov, doklady zo slovenskej literatúry sa tu nevyskytujú. Niektoré frazémy sú síce v KSSJ uvedené pri hesle *oko*, ale v rámci istých frazém je grafickým symbolom označený kľúčový komponent frazémy, a preto je jej význam explikovaný pri heslovom slove, na ktoré sa odkazuje (*expr.:* → **gúl'at'** o-mi po niekom; vysvetlenie pri hesle *gúl'at'*; je mu to → **trňom** v oku; → **padnúť** niekomu do oka). V tomto spracovaní badať

rozdiel v koncepcných prístupoch medzi SSJ a KSSJ pri určovaní centrálného člena frazeologickej jednotky.

2.3 Somatické frazémy zachytávajúce hodnotu oka

Nie je náhoda, že práve slovo *oko* je súčasťou veľkého počtu rôznorodých frazém s nerovnakým stupňom obraznosti, ktorých zložky sa vo väčšej či menšej miere desémantizovali. Tento poznatok korešponduje s antropocentrickým a etnocentrickým vnímaním jazyka ako média, v ktorom sú zakódované názory človeka na svet a špecifickým spôsobom aj jeho preferencie, postoje, názory, spôsoby vnímania a poznávania.

Somatické frazémy chápeme ako frazémy, ktoré majú v komponentovom zložení slová pomenujúce časti ľudského tela (*somatizmy*) (porov. Mlacek a kol., 1995). Patria tu frazémy ako *stratiť zem, pôdu pod n-ami; žiť na vysokej nohe; byť pravou rukou niekoho; mať srdce na pravom mieste; mať na chrbte oči* a mnohé ďalšie.

Vysoká početnosť somatických frazém s komponentom *oko* poukazuje na mimojazykovú realitu, a to na vnímanie oka a zraku ako hodnoty. Taktiež množstvo synekdochických spojení, kde oči fungujú ako zástupná časť pars pro toto za celého človeka (*medzi štyrmi očami*), spojenia, kde sa opisom očí hodnotí emocionálne rozpoloženie, zdravotný stav, intelektuálne a charakterové kvality človeka (*vd'ačné oči; plaché oči; pichľavé oči; spýtavý pohľad; mať dobré oči; mať bystré oči; čítať niekomu v očiach (z očí); robí, čo mu na očiach vidí* a mnohé ďalšie) svedčia o prioritnom postavení zraku z pohľadu človeka.

Frazémy s komponentom *oko* sú rôznorodé a frekvencia ich použitia v hovorenej reči aj písanej podobe jazyka je vysoká. Pri dôkladnom skúmaní frazém zachytených v lexikografických dielach a zbierkach by sme mohli pozorovať, aké sú mnohotvárne z hľadiska variantnosti, štýlového zaradenia, miery prenesenosti

a obraznosti, z hľadiska konštrukčnej klasifikácie, funkčnosti atď. Zo SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA sme vyseletovali frazémy, ktoré priamo odkazujú na axiologickú interpretáciu fenoménu videnia a očí, kde je slovo *oko* stálym komponentom frazémy, a to v kladnom alebo zápornom vymedzení:

- *mať u niekoho dobré (zlé) o. mať (nemať) náklonnosť, priazeň niekoho;*
- *pozerať, hľadieť na niekoho, na niečo krivým okom nepriať niekomu, neželať si niečo, závidieť niekomu;*
- *dá (dal by) si oko vykatá za niekoho, za niečo* a) veľmi túži po niečom, po niekom, chce niečo; b) ručí za niekoho, za niečo;
- *o. do duše (do srdca) okno (prísl.)* často možno podľa výrazu očí usudzovať na charakter človeka;
Súbor týchto frazém môžeme doplniť o mnohé ďalšie, napr. z KSSJ:
- *chrániť, opatrovať ako o. v hlave* úzkostlivo.

2.4 Analýza frazémy „chrániť niečo ako oko v hlave“

2.4.1 Štruktúra analyzovanej frazémy

Sledujme danú frazému zo štruktúrneho hľadiska a zistíme jej najčastejšie formy a varianty. Základná štruktúra frazémy, ako ju zachytávajú dostupné slovníky, je *chrániť niekoho (niečo) ako oko v hlave*, preto túto podobu považujeme za kodifikovaný variant frazémy. Ako frekventovaná jednotka frazeológie [V + S (v akuzatíve) + ako + oko v hlave] v Slovenskom národnom korpuse (verzia prim-5.0-snk-all; ďalej SNK) sa vyskytuje vo viacerých lexikálnych variantoch, pričom nahradenie ľubovoľnej lexikálnej jednotky lexikálnym synonymom význam nedeformuje ani nemení, iba ho modifikuje, zachováva sa identita frazémy aj jej význam a obraznosť v zhode s princípom ustálenosti frazém.

Pri skúmaní štruktúry frazeologického spojenia zisťujeme, že všetky jeho komponenty sú obligatórne. Pri aktualizácii každej frazémy sa môže výrazne narúšať jej štruktúra, ale pri použití v bežnom ustálenom význame sa komponentové zloženie tejto frazémy neredukuje.

Prvý komponent frazémy, verbum *chrániť* (*si*), má v písanej aj hovorenej forme slovenčiny najvyššiu frekvenciu. Často sa používajú aj ekvivalenty, z ktorých najfrekventovanejšie sú (doklady zo SNK): *ochraňovať* / *strážiť* / *opatrovať* / *vážiť si* / *starat' sa* / *dbať* / *ctiť si* / *[dávať] pozor* / *šanovať* / *striehnúť* / *všimáť si* / *zachovávať* / *ceňiť si* / *varovať* a ďalšie. Vo viacerých prípadoch sme zaznamenali, že sa dané slovesá vyskytovali v kombinácii ako súčasť jednej frazémy:

Aj si **opatruoval**, **šetril** svojho sivka ani oko v hlave.
(Jožo Nižnánsky: Bojnické kamenné dukáty)

V iných prípadoch sa viaceré z uvedených slovies vyskytovali v blízkom kontexte frazémy, čo akoby rozširovalo platnosť frazémy na okolie a podčiarkovalo závažnosť chráneného objektu:

Od toho dňa pán **ochraňuje** sluhu ako oko v hlave. **Striehne**, aby v robote neustal. Dobré ho kŕmi, aj spať mu dá do vôle. Ej, veru veľmi **sa bojí**, že sluha ochorie a zomrie, lebo potom by sa aj jeho posledná hodina priblížila.
(Slniečko 10/1974)

Tak toho človeka **šanujte**, ako oko v hlave **opatrujte**, lebo viac ako o tri dni ho neprežijete.
(Slniečko 10/1974)

Substantívum zvyčajne nasledujúce bezprostredne za verbom, ktoré býva prevažne v tvare akuzatívu singuláru a pomenúva predmet záujmu, budeme podrobne analyzovať zo sémantického hľadiska v ďalšej časti príspevku. Z formálneho hľadiska ide zväčša o substantívum, niekedy doplnené privlastňovacím pronomínom.

Synsémantický člen frazémy, konjunkcia *ako*, sa vyskytuje ako súčasť frazémy vo väčšine prípadov. Môže ju nahradiť konjunkcia *ani*, ojedinele aj synonymá *jako* / *sťa* / *čo* / *než*.

Za stály člen frazémy môžeme považovať časť *oko v hlave*, ktorá má nemenný tvar a v rámci poradia komponentov nemení svoju pozíciu. Zo sémantického hľadiska je nezhodný prívlastok *v hlave* na prvý pohľad redundantný, dôvody jeho existencie a pevného spojenia s nadradeným členom syntagmy treba hľadať hlbšie. Po preskúmaní množstva textov zo SNK sa našli prípady, keď sa komponent *oko* nevyskytoval vo svojom obvyklom tvare nominatívu singuláru, ale mal plurálovú podobu. Takýchto výskytov bolo spolu 8, frazéma má pri plurálovom variante komponentu *oko* podobu: *chrániť/opatrovať/varovať/striechnuť ako oči v hlave*. Ako príklad môžeme uviesť veršovaný úryvok zbierky DOM mesianistického poeta Sama Bohdana Hroboňa:

Nuž v deťoch Boha samého
znášaj a miluj skrytého.
Drahšie sú nad všetky zvery,
Bohu i Božej materi.
Na ich výchovu a blaho,
čo by ako prišlo draho,
všetky statky vďačne daruj,
sťa oči v hlave ich varuj.

Po prehodnotení výskytov frazémy s plurálovou podobou substantíva *oko* môžeme zhrnúť, že sa všetky nachádzajú v starších slovenských textoch, a to v rozprávkach Pavla Dobšinského (3 x), v diele Jána Kalinčiaka (2 x) a po jednom výskyte u spomínaného Sama Bohdaňa Hroboňa, Pavla Orzságha Hviezdoslava, Františka Hečka a Jula Rybáka (zápisník V dotyku s Máriou Medveckou). Vyvstáva otázka, prečo a kedy sa ustálila podoba frazémy so synekdochickým použitím singulárovej podoby *oko* namiesto plurálovej formy *oči*, v akom pomere sa vysky-

tuje v starších prameňoch frazéma so singulárovou a plurálovou formou. Relevantnú odpoveď môže poskytnúť podrobné skúmanie dokladov z historických prameňov a tiež zistenie medzijazykových vplyvov pri používaní danej frazémy. Nateraz len stručne zhrnieme, že v súčasnej slovenčine je typický singulárový tvar lexémy *oko* ako komponent frazémy *chrániť niečo ako oko v hlave*.

Rozširovanie frazémy ďalšími členmi je možné, nakoľko ide o ustálenú jednotku s takým stupňom obraznosti, že sa v podstate zachovali pôvodné významy členov frazémy. Napriek tomu je variantnosť v tomto smere v praxi veľmi ojedinelá, ako príklad uvádzame frazému obohatenú o adjektívum *vlastné* v diele Štefana Moravčíka:

Francek **sa staral o tekvicu ako o vlastné oko v hlave**, ani Paroma k nej nepustil.

(Štefan Moravčík: ZÁHORÁCKY RAJ)

2.4.2 Aktualizácie frazémy „chrániť niečo ako oko v hlave“

Aktualizovanie frazémy prebieha na podklade vedomia, že je pre používateľov jazyka známa tak komponentovým zložením, ako aj významom. Vďaka tomu sa môže následne obmieňať a posúvať z hľadiska formy aj významu, a to realizáciou rozličných aktualizáčnych postupov. Jedným z nich je aktualizáčna substitúcia komponentov frazémy, ako napr. v úryvku:

Sviatky nás zatvoria do malých uzavretých priestorov s našimi najbližšími, **ktorých milujeme ako oko v hlave**, ale keď ich máme príliš dlho a intenzívne na očiach, začína nám to spôsobovať závraty alebo iné nepríjemné stavy.

(InZine 12/2001)

Jednoduchou zámenou slovies *chrániť* a *milovať* vznikne hybrid, pri ktorom sa v pozadí vybavuje frazéma so slovom *chrániť*, ale v konkrétnej výpovedi sa vyzdvihuje

nie aspekt „ochrany“ objektu (v tomto prípade najbližších), ale pozitívny vzťah k nemu. Aktualizácia tejto frazémy s použitím slova *milovať* de facto podčiarkuje pozitívny vzťah nielen k prirovnávanému objektu (*najbližší rodinní príslušníci*), ale aj k porovnávaciemu základu (*oko*).

Iný významový odtienok má použitie ustáleného spojenia *strážiť si [niekoho] ako oko v hlave*, pokiaľ ide o športového súpera. Zrejme došlo k nezámernému skríženiu tejto frazémy s jej podobnou (*nespustiť z očí*), aj keď jej viacnásobné použitie môže poukazovať na rozšírenie významu ustáleného slovného spojenia *strážiť ako oko v hlave* aj na význam „striehnuť, dať si na niekoho [súpera v športe] pozor, udržiavať pozornosť a neustále ho sledovať.“

Jozef Krnáč bojoval, **strážil si Kedelašviliho ako oko v hlave**, snažil sa ho držať ďalej od seba.
(Denník Šport 08/2009)

V úvodnom sete **sa súperi strážili ako oko v hlave**. Pred koncovkou ušli na dva body Humenčania (18:16).
(Denník Šport 05/2009)

„Momentálne na to, že nedávam góly, nemyslím. V tejto chvíli sú dôležité víťazstvá,“ dodal Hossa a na tvrdenie, že **hráči Penguins ho budú v šiestom duele strážiť ako oko v hlave**, povedal: „Myslím si, že sa sústredia na zápas. Snažia sa hrať fyzicky, ale nie iba proti mne, ale proti celému mužstvu.“
(Denník Šport 06/2009)

Z oblasti športu je ďalší príklad aktualizácie frazémy, uskutočnenej prostredníctvom zmeny jej ustálenej syntaktickej stavby, v dôsledku čoho sa zvýraznila expresívnosť výpovede:

Ako oko v hlave! Tak budú strážení slovenskí futbalisti a ich sprievod počas skupinovej fázy budúročných majstrovstiev sveta v Juhoafrickej republike.
(Denník Šport 12/2009)

2.4.3 Entity, ktorým človek pripisuje význam porovnateľný so schopnosťou vidieť

Čo je to *niečo*, čo vystupuje ako súčasť frazémy a je to mnohorako, ale nie ľubovoľne zameniteľné? Čo človek chráni, stráži, o čo alebo o koho sa bojí a čomu venuje pozornosť? To sa dá vyčítať aj z textov, kde sa použilo prirovnanie vo frazéme *chrániť ako oko v hlave*. J. L. Borges vo svojom cykle prednášok zachytených v diele *ARS POETICA* (2005) hovorí, že v rámci metafory na seba vplývajú porovnávací objekt a prirovnávaná entita oboma smermi. Napríklad pri prirovnaní človeka k zvieratú sa nielen akoby človek približoval k drsnému zvieraciemu svetu, ale sa aj zvieria poľudšťuje. To, že si človek vyberie na prirovnanie práve istú entitu a nie inú, svedčí o tom, že táto entita súvisí s jeho životom, patrí do jeho sveta a prežívania, ráta s ňou.

V nami skúmanej frazéme nejde o jednoduché prirovnanie, keďže je súčasťou frazémy, je ustálené a významovo posunuté. V tejto frazéme sa nezachováva priehľadná štruktúra prirovnania, ako by sa to na prvý pohľad mohlo zdať. V ustálenom prirovnaní za sebou zväčša nasleduje *comparandum* (prirovnávaná časť), *tertium comparationis* (porovnávací základ) a *comparatum* (prirovnávajúca časť). Vo frazéme *chrániť si niečo ako oko v hlave* môžeme viditeľne rozlíšiť *comparandum* [niečo], *prirovnávaciu spojku* [ako/ani] a *comparatum* [oko v hlave]. Chýba však porovnávací základ ako spoločný kvalitatívny znak, na základe ktorého by sa dve entity prirovnávali. Pri podrobnejšej sémantickej analýze si uvedomíme, že skrytou časťou *tertium comparationis* by mohla byť práve skutočnosť, že obe entity sú vnímané ako hodnota, teda hodnotovosť, ocenenie, záujem, z istého hľadiska sú súmerateľné. Kľúčovým slovom je tu sloveso *chrániť*, ktoré v sebe implikuje hodnotu, proces, v ktorom figuruje nejaký vzácny objekt, ktorý stojí za to ochraňovať. Na príklade sa pokúsime znázorniť túto skutočnosť: v prvom

prípade je bežné prirovnanie so všetkými obligatónnymi členmi, v druhom veta s nami skúmanou frazémou, kde práve sloveso chrániť súvisí tak s comparandom (súkromie), ako s comparatom (oko v hlave):

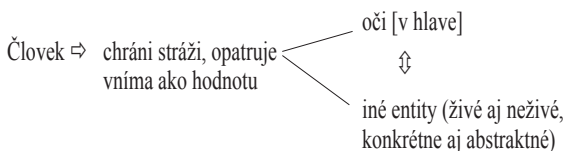
	Comparandum	tertium comparationis	comparatum
Zošíť	je zelený	ako tráva.	
Chráni si	súkromie	[ktoré je vzácne, dôležité...]	ako oko v hlave.

Sémantický rozbor ukazuje, že časť frazémy *ako oko v hlave* v podstate akoby zastupovala jednoduchú príslovku miery (*veľmi, úzkostlivo*). Pri jednoduchej substitúcii by sa dala veta s frazémou nahradiť vetou, kde by sa frazéma rozložila na komponenty a použilo by sa z nej len základové sloveso:

	Chránim si	svoj nový bicykel	ako oko v hlave].
[Veľmi]	si chránim	svoj nový bicykel.	

Pri porovnaní dvoch uvedených viet vidíme, že pri nahradení frazémy príslovkou sa význam v podstate nemenil, ale stratila sa expresivita vyjadrenia, obraznosť a metaforickosť výpovede. Predpokladajme preto, že uvedená frazéma je iba čiastočne založená na desémantizácii komponentov, dôležité sú v nej predovšetkým aspekty expresívnosti, ustálenosti a obraznosti.

Použitie prirovnania *chrániť si ako oko v hlave* však navrstvuje na seba viac významov a súvislostí, toto prirovnanie nie je náhodné ani banálne. Pokúsime sa vzťahy medzi členmi frazémy načrtnúť graficky:

Práve toto zámerné prirovnanie s nenáhodným výberom prirovnávajúcej časti tvorí premostenie medzi človekom, tým, čo v rámci svojej bytosti vníma

ako hodnotu, a inými prirovnávanými entitami medzi sebou navzájom. Oči sú pre človeka hodnotou, teda implicitne je v ustálenom spojení vyjadrené aj to, že použijeme toto prirovnanie na entity, ktorým ako ľudia s rozvinutou axiologickou kompetenciou prisudzujeme význam a hodnotu. Recipročne tak môžeme zistiť nielen to, čo si ľudia vážia, ale aj spätne zrekonštruovať, akou nenahraditeľnou hodnotou sú oči pre človeka, lebo táto fráza je stále živá a využívaná.

Čo alebo kto stojí v úlohe comparanda? Sú to vzácne vzťahy, majetok, zdravie, rodina a jej slabší príslušníci (malé deti, chorí a starí ľudia), milované zvieratá a vzácne predmety (knihy), ale aj informácie (napr. vo forme dát a tajných údajov), súkromie (napr. tajomstvo o pripravovanej akcii); činy a výdobytky otcov, rodná reč, sviatočné zvyky; jednoducho to, čomu človek pripisuje hodnotu, na čom mu veľmi záleží.

Prostredníctvom jazyka sa dozvedáme veľa o človeku, jeho hodnotovej orientácii a preferenciách. Človeka si zaraďujeme podľa jeho názorov, skutkov, profesie, ale tiež záľub a ostatných okolností. Kým pre biskupa môže byť vzácne pápežské rúcho (darované vzácnou osobou a používané len počas sviatkov), pre iného je to zbierka šľachtených ruží, vzácna kniha alebo starý strom zviazaný s históriou konkrétnej osoby:

Pred domom stáli tri stromy. Po krajoch dve slivky, uprostred čerešnička. Najmenšia. Bol to jeho strom. Ivanova čerešňa. Otec ju zasadil, keď sa narodil Ivo. Pred jedenástimi rokmi. Odvtedy vyrástla, kmeň jej zhrubol, bol ako Ivova ruka, koryna sa rozrástla. Už pár rokov boli na nej čerešne, srdcovky. Krásne na pohľad, výborné na chuť. **Ivo ich strážil ako oko v hlave.** Nikomu z chlapcov by nedovolil z nich odtrhnúť. (Slniečko 01/1975)

Ťažko môžeme vymenovať všetko, čomu ľudia pripisujú hodnotu a chránia si to. Môžu to byť nehmotné entity ako napríklad dobré vzťahy, ale aj najrôznejšie

predmety: na mieru ušité adidas, doklady (na ktoré treba zvlášť dávať pozor na trhoch a stanicách), veteránske autá, podpísaná fotografia slávnej herečky, katedrála, umelecké dielo:

Metallica dodnes každý nový album i singel **chráni ako oko v hlave**, aby nedošlo k predčasným únikom na trh a k strate zisku z predaja.

(*Hospodárske noviny* 09/2008)

Ako sa prepája axiologické s etickým, resp. morálnym zameraním človeka? Ako vidieť len z malého výseku prostredníctvom skúmanej frazémy, človek si váži to, čo má preňho hodnotu, ale čo je aj morálne dobré a prípustné (rodina, zdravie, pekné veci, spomienky). Bolo by neprimerané ľudskej skúsenosti, že by sa do prirovnania *chrániť niečo ako oko v hlave* dostali napr. špina, zlo, mŕtvola, ukradnuté veci (iba ak v špecifických prípadoch), žiarlivosť a podobne. To je ďalšia podstatná črta prepojenia vnímania očí a iných entít k nim prirovnávaných – vnímame ich ako dobré, prospešné v súlade so zameraním človeka na dobro a tiež ako súčasť nášho vnútorného alebo telesného bytia, našej existencie.

2.5 Dobré oko alebo oči ako hodnota a porovnávací štandard

V predchádzajúcej praktickej časti sme sa zameriavalí na oči ako na hodnotu a porovnávací základ pre iné entity. Teraz sa budeme zaoberať fenoménom očí a videnia z iného uhla pohľadu, budeme na ne nazerať cez prizmu spojenia *dobré oči* ako na hodnotiaci štandard. Na začiatku nášho uvažovania uvedieme tri príklady použitia spojenia *dobré oko*:

Mal predsa vždy *dobré oči*. *Ako jastrab*. a teraz týchto, hoci neboli až tak ďaleko, nerozoznal. Aké to bolo čudné. Aký bol odrazu slabý!

(Bohuš Chňoupek: LÁMANIE PEČATÍ)

Fotografie majú hĺbku a atmosféru, lebo *fotograf má cit a dobré oko*. Vidieť ich vo veľkých formátoch vystavené v galérii je silný vizuálny zážitok. Prezerat' si ich doma v knihe je zážitok oveľa intímnejší.

(Týždeň 08/46, 2008)

Máte dobré oči? Ak ste rozoznali, že na obrázku uverejnenom v článku *Byť neviditeľný* na strane 9, je skrytých šesť jarabíc poľných (sú vyznačené krúžkami), obstáli ste *v teste postrehu* na výbornú.

(Brejk 10/2008)

V každom z uvedených príkladov sa slovami *dobré oko* vyjadruje odlišná realita: raz ide o kvalitu zraku, a to predovšetkým dobré videnie na diaľku, v druhom prípade ide o metaforické vyjadrenie s významom, ktorý by sa dal parafrázovať slovami: *mať dobré umelecké cítenie, vystihnúť dobre priestor s cieľom vytvoriť dobrú fotografiu*; v treťom prípade je zase dobré videnie asociované s postrehom a ďalšími kognitívnymi schopnosťami: *rozpoznať zrakom na obrázku na prvý pohľad skryté časti*.

Z väčšieho množstva preskúmaných textov je evidentné, že definovať *dobré oko* nie je ľahké a nedá sa ani jednoznačne určiť. Môže ísť o komplex vlastností a kvalít oka alebo o jeden aspekt dobrého videnia, napr. schopnosť dobre vidieť do diaľky, na blízko, v šere atď. Časté je aj prenesené chápanie dobrého oka v zástupnej funkcii k charakteru osoby, jej umeleckého cítenia, kognitívnych schopností, intuície, povahy, postojov, umeleckého cítenia atď. Syntagma *dobré oko* vstupuje tiež do viacerých ustálených slovných spojení stojacich na hranici frazeológie, napr. *robiť si dobré oko / očko u niekoho* (získavať priazeň); *mať dobré oko na niekoho* (napr. na talentovaných ľudí) – vedieť rýchlo odhadnúť kvality iného človeka; *nepozerať dobrým okom na niečo* (nesúhlasit' s nejakou časťou reality). My budeme primárne skúmať také kontexty, v ktorých sa syntagma *dobré oko* vyskytuje ako

viac-menej voľné slovné spojenie, najčastejšie so slovesami *mať / nemať dobré oči/oko*. Načrtujeme možnosti utriedenia významov tohto spojenia, a tak sa priblížime k poznaniu jeho sémantického obsahu.

V základnom význame *mať dobré oko* môže označovať viaceré podstatné aspekty dobrého zraku, čo vystihuje kontext textov, napríklad v už uvedenej vete z diela *Lámanie pečatí*. V danom kontexte ide o schopnosť videnia na diaľku, pri strate tejto schopnosti sa explicitne hodnotí strata sily, moci takého človeka (*aký bol zrazu slabý*). V počiatkových fázach jestvovania ľudí bolo veľmi pravdepodobne primárne videnie do diaľky – na rozpoznanie blížiaceho sa nebezpečenstva. Pre dobré videnie na diaľku je typické ustálené prirovnanie k vtáčim dravcom vynikajúcim práve touto kvalitou zraku, napr. aj zo spomínanej ukážky (*mať dobré oči ako jastrab*), ale často aj v podobe adjektíva (*jastrabí zrak, sokolie oči, orlí zrak*). Postupne s vývojom ľudstva sa viac rozvíjalo videnie na blízko, a to pri špecializácii rôznych remesiel. Pre mnohé povolania je ostré videnie malých detailov nevyhnutnou podmienkou (hodinárstvo, maliarstvo atď.). V súčasných povolaniach sa dobré oči v zmysle dobrého videnia na diaľku, vďaka ktorému sa môžu dobre orientovať v priestore, hodnotia hlavne u športovcov, kartografov, vojakov a ďalších:

Až videozáznam ukázal, že Campoli mal **dobré oči** a rozhodcovia mali uznať už jeho predchádzajúcu strelu za gólovú.
(Hospodárske noviny 11/2008)

Kartografi musia mať **dobré oči**, jemnú a pevnú ruku a bohovskú trepezlivosť.

(Ladislav Ťažký: AMENMÁRIA)

Hráč zasa musí zvládať jazdecké umenie, cit pre rovnováhu a bezpečný posed. K tomu potrebuje **dobré oko** pre správnu trefu a silný i presný úder.

(Hospodárske noviny 02/2010)

Lopta však minula brvno. V 82. minúte mala Komáriková po prihrávke Jelenekovej **lepšie oko**, loptu poslala do siete a zvýšila na 0:5.

(SME 05/2009)

Dobré videnie na blízko sa oceňuje napríklad pri modelárstve, ručných prácach, ako dobré sa zvyknú hodnotiť také oči starších ľudí, ktorými môžu bez problémov čítať aj bez okuliarov:

Mal stále **dobré oči** a pri petrolejke bez okuliarov čítal nahlas. (Anton Lauček: CEZ UTRPENIE)

V prenesenom význame *dobré oko* často reprezentuje a zastupuje dobrú a láskavú povahu ich nositeľa, teda jej vnútorné kvality a postoje:

... ku gazdinej vedú drevené schody, gazdiná si ich vyza-metalá, díva sa na naše nohy, na moje bosé, zaprášené nohy, pozerá sa na nás zvysoka, **dobrymi očami, ustarostenými, ale dobrymi očami**, nebojím sa do nich pozrieť.

(Ladislav Ťažký: PIVNICA PLNÁ VLKOV)

Nemal dobré oči, celý bol čudný, moja mama mala vždy smolu na chlapov.

(Plus 7 dní 32/58, 2004)

Niekedy sa dobrota prelína s naivitou, prostotou, neskúsenosťou (prirovnanie k očiam jalovice/kravy):

Mal ho najradšej zo všetkých. Rád mal jeho **dobré oči, oči, aké mávajú mladé jalovičky**. Aj dlhý trčiaci nos — nuž, taký na smiech.

(Ľudo Ondrejov: SLNKO VYSTÚPILO NAD HORY)

Schopnosť vidieť krásu, odhadnúť talenty, posúdiť, čo sa skrýva v inom človeku, mať vyvinutú intuíciu, to všetko sa dá vyjadriť prostredníctvom totožného slovného spojenia:

– Je dobrý, pravý pyrenejský, – povedal –, po sviatkoch mi ho zaplatíte... – a čo keď nezaplatím? – zasmial som sa. – Nevyzeráte na to, – povedal, – **Ja mám na ľudí dobré oko**... (Albert Marenčin: LATERNA MAGIKA)

Tvorbu a realizáciu stratégie však neredukujem len na osvedčené techniky a metódy. Tie síce veľmi pomáhajú, avšak nikdy nenahradia intuíciu, teda „**dobré oko a čuch**“. Som si vedomá toho, že ak niekto chce byť dobrým stratégom, musí mať vyvinutý zmysel pre riziko, ba čo viac, musí naň mať chuť. (Hospodárske noviny 01/2005)

A napokon sa *dobré oko* oceňuje aj v umení, predovšetkým vizuálnom (výtvarné umenie, fotografia, film), a môže znamenať v prepojení s inými charakterovými vlastnosťami dobré videnie v zmysle vystihnúť priestoru, nájdania zaujímavého výseku skutočnosti, vycibrené vnímanie a umelecké nadanie.

3. Záver

Hodnota zraku a videnia pre človeka zakódovaná v slovenskom jazyku sa dá pomerne ľahko dešifrovať z ustálených a aj frekventovaných voľných slovných spojení obsahujúcich lexému *oko*. O primárnom postavení zraku pre človeka a pre jeho existenciu svedčí vysoká frekvencia slov *oko*, *zrak*, *pozerať*, *vidieť*. Oko figuruje v najrôznejších synekdochických, metaforických a metonymických vzťahoch. Zo slovníkového spracovania lexémy *oko* je evidentné, že je súčasťou veľkého množstva somatických frazém odrážajúcich vnímanie telesnej integrity človeka a skúsenosti s poznávaným okolitým svetom.

Oči prezentované ako hodnotu sme v súčasných slovenských textoch analyzovali prostredníctvom skúmania frazémy *chrániť (niečo) ako oko v hlave*. Pri skúmaní štruktúry frazeologického spojenia sme zistili, že všetky jeho komponenty sú obligatórne, pričom najčastejšie varianty vznikajú nahradením verba *chrániť* jeho synonymom. K aktualizácii frazémy dochádza zriedkavo, sporadicky sa vyskytujú aj prípady jej deformácie. Uvedená frazéma je založená hlavne na expresívnosti, ustálenosti, obraznosti a len čiastočne na desémanti-

zácii. Obsahuje prirovnanie, v ktorom akoby chýbal porovnávací základ ako spoločný kvalitatívny znak pre comparandum a comparatum. Po sémantickej analýze sme prišli k záveru, že implikovanou časťou tertium comparationis by mohlo byť práve axiologické vnímanie entít vyjadrené pomocou kľúčového slova *chrániť*.

Nazeranie na entitu očí z evalvačného hľadiska sme aplikovali pri analýze stereotypného spojenia *dobré oko*, ktoré v základných i prenesených významoch implikuje kvality zodpovedajúce konceptu dobrých očí u používateľov slovenčiny. Definícia pre *dobré oko* nie je jednoznačná, môže ísť o komplex vlastností a kvalít oka alebo o jeden konkrétny aspekt dobrého videnia. Často sa vyskytuje v prenesených významoch v zástupnej funkcii k charakteru osoby, jej umeleckému cíteniu, kognitívnym schopnostam, intuícii, povahe, postojom, umeleckému cíteniu a podobne.

Zaujímavá je informácia, ktorú overil S. Uľman ešte začiatkom päťdesiatych rokov 20. storočia: až 80 % sensorických kinestetických metaforických prenesení sa odvíja výlučne v smere od nižšej úrovne hierarchie k vyšším (teplé farby, mäkké tóny, pichľavý pohľad) a len približne 20 % prebieha v opačnom smere (hluché vône). To priamo súvisí s antropocentrickosťou jazyka – človek rozlišuje väčšie množstvo zrakových a sluchových obrazov ako iné živé organizmy. Zjavne najrozmanitejšia je preto lexika, ktorú má zrakové vnímanie. Táto skutočnosť je tiež jeden z argumentov v prospech tvrdenia, že princíp usporiadania sa nenanucuje jazyku zvonka, nie je logickým konštruktom, ale vyplýva bezprostredne z jazykových údajov a procesov prebiehajúcich v jazyku (porov. Apresjan 1995, s. 364).

Literatúra

- APRESJAN, Jurij Derenikovič: Izbrannye trudy II. Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija. Moskva: Škola «*Jazyki russoj kul'tury*» 1995. 767 s.
- BARTMIŃSKI, Jerzy: Językowe podstawy obrazu świata. Lublin: UMCS Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2009. 328 s.
- BORGES, Jorge Luis: Ars poetica. Praha: Mladá fronta 2005. 120 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyk – človek – kultúra. Bratislava: Kaligram 2010. 224 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4. vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.
- MLACEK, Jozef – ĎURČO, Peter a kol.: Frazeologická terminológia. Bratislava: Stimul 1995. 159 s.
- Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník slovenského jazyka. Hlavný red. Š. Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. 6 zväzkov
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2011.
- VAŇKOVÁ, Irena: Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět). Praha: Karolinum 2007. 314 s.

Abstract

Language Reflection of the World – the Phenomenon of Vision and their Axiologic Dimension

The article is based on cognitive linguistics and the axiological theory of Juraj Dolník in his concept of language and culture. We strive to define the scope of the term *language reflection of the world* and sketch some methods of its research. We examine the vision as a value in the scope of the language reflection of the world. We

compare different description of the word *oko* in Slovak dictionaries. We describe somatic phrasemes with the *oko* component, implying the perception of vision as value. We analyse in detail the phraseme *chrániť si [niečo] ako oko v hlave*. We discovered that the phraseme is based on expressivity, fixity, but only partially on figurative meaning. We prove that in this simile the assignment of value to the comparanda is probably implied in tertium comparationis, while the key component is the verb *chrániť*. Further we analyse stereotypical collocation *dobré oko*. The meaning of *dobré oko* in Slovak is not unambiguous, it could be an aspect of good vision, or a set of vision qualities, as well as cognitive and creative human abilities.